

ראש השנה: מדוע צריך לברך שהחיינו ביום השני של ראש השנה על פרי חדש

פתיחה

בזמן הזה, כאשר יש לוחות מדויקים שנקבעו כבר בתקופתו של הלל השני (בעקבות פרעות שגרמו לכך שלא תהיה אפשרות לקדש את הלבנה באמצעות עדים וכפי שראינו בפרשת ואתחנן שנה ב'), אפשר לדעת בדיוק באיזה יום יחול ראש חודש, והאם הוא נהוג יום אחד או יומיים. בעבר לעומת זאת, כאשר קידשו את החודש באמצעות עדים שראו את הירח ובאו להעיד בבית הדין, לא היה ניתן לדעת.

מיד לאחר שקבעו את החודש יחגגו יום או יומיים היו יוצאים שליחים לכל המקומות להודיע להם מה נקבע, בכדי שידעו באיזה יום צריך לחגוג את חגי החודש (ראש השנה יח ע"א). מטבע הדברים, לא לכל המקומות הספיקו השליחים להגיע, ולכן במקומות אליהם לא הגיעו, חגגו את החג יומיים מספק (כי ייתכן שהחודש מעובר, ורק מחר החג), ובלשונו של **רב האי גאון** (אוצר הגאונים ביצה ד, ב):

"לאחר קידוש החודש, היו יוצאים שליחים לכל רחבי הארץ, להודיע אימתי נתקדש החודש ואימתי הוא זמן המועדים, אבל אל היהודים שנמצאו בחוץ לארץ לא הספיקו השליחים להגיע לפני החג, והנהיגו להם הנביאים הראשונים שיקיימו כל חג במשך יומיים מחמת הספק."

למרות שבזמן הזה יש מקום לומר שגם בחוץ לארץ יחגגו יום אחד (שהרי כולם יודעים באיזה יום חל ראש חודש), בכל זאת גזרו חכמים שהדבר לא ישתנה שמא יגיעו שוב למצב בו לא יודעים ותגרם תקלה (ביצה ד ע"ב), ובשביל לבטל תקנה זו צריך בית דין. בארץ ישראל לעומת זאת, נהגו לחגוג יום אחד תמיד, מכיוון שהשליחים היו מספיקים להגיע לרוב המקומות.

לפי זה מתעוררת השאלה, מה נשתנה ראש השנה משאר החגים שגם בארץ ישראל חוגגים יומיים. כפי שנראה, דין זה נתון במחלוקת ראשונים, ולא תמיד חגגו בארץ ישראל יומיים. כמו כן נראה את ההשלכות של דין זה, ובעיקר נדון בשאלה האם צריך לברך שהחיינו ביום טוב השני של ראש השנה, ואם כן, מתי יש לברך ברכה זו.

עדות על קידוש החודש

מדוע ראש השנה נחגג יומיים? הגמרא במסכת ביצה (ה ע"א) כותבת, שבזמן המקדש היו מקבלים את העדים שמעידים על החודש החדש עד זמן המנחה ולא יותר, כדי שלא יוצר מצב בו הלויים שרים בזמן המנחה שיר של חול, ולאחר מכן יבואו עדים שראו אתמול את הירח ויתברר שעכשיו ראש השנה והיה צריך לשיר שיר של החג.

הגמרא מוסיפה, שעד זמן המנחה למרות שעוד לא הגיעו עדים, התנהגו כאילו מדובר בראש השנה, מכיוון שחששו שיגיעו ויתברר למפרע שמדובר ביום טוב. לכאורה, במקרה בו הגיעו העדים אחרי המנחה כבר אין טעם להמשיך את איסורי החג באותו היום (שהרי נקבע שראש השנה יחול למחרת). אף על פי כן כותבת הגמרא, שמכיוון שרוב היום עבר בקודש - יש לגמור את כולו כך, ובלשונו:

"איתמר, שני ימים טובים של ראש השנה, רב ושמואל דאמרי תרויהו: נולדה בזה אסורה בזה. דתנן: בראשונה היו מקבלין עדות החודש כל היום כולו, פעם אחת נשתהו העדים לבוא, ונתקלקלו הלויים בשיר. התקינו שלא יהיו מקבלין את העדים אלא עד המנחה. ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה - נהגין אותו היום קודש, ולמחר קודש."

טוענים רב ושמואל שמוכח מדברי הגמרא, שגם כאשר לא היה ספק באיזה יום ראש השנה עדיין היו נוהגים לחגוג את החג יומיים, אם כן גם בזמן הזה, שאין עדים עדיין יש לחגוג את החג יומיים. לכן לדוגמה השלכה לדין זה תהיה (מעבר לשאר האיסורים הנוהגים ביום טוב), שאם נולדה ביצה ביום טוב ראשון של ראש השנה, היא תהיה אסורה גם ביום טוב שני של ראש השנה.

מחלוקת האמוראים

הגמרא מקשה על דברי רב ושמואל, שהרי המשנה כותבת שלאחר חורבן בית המקדש תיקן רבן יוחנן בן זכאי, שיקבלו את העדים כל היום ולא רק עד המנחה, כך שגם אם יגיעו העדים לאחר המנחה רק אותו היום יהיה קודש והיום למחרת לא, אז מדוע קבעו רב ושמואל שיש לנהוג בזמן הזה שני ימים טובים?! נחלקו בכך האמוראים:

א. אפשרות ראשונה, הא לן והא להו'. כלומר אכן רב ושמואל שפסקו שיש לקיים תמיד יומיים ראש השנה התכוונו רק לבני בבל, שלא הרוויחו מכך שרבי יוחנן תיקן שאפשר לקבל עדים כל היום, מכיוון שהשליחים לא מספיקים להודיע להם מתי חל ראש השנה, ויש לנהוג יומיים מספק. בני ארץ ישראל לעומת זאת שאליהם השליחים מגיעים - צריכים לחגוג ראש השנה רק יום אחד.

ב. אפשרות שנייה בשם רבא שחלק וסבר, שרבן יוחנן בן זכאי לא ביטל את העובדה שראש השנה חל יומיים גם לבני ארץ ישראל. אמנם, בעוד **שלפני החורבן** היום הראשון של ראש השנה היה רק מדרבנן (שהרי ידוע שמחר ראש השנה, וממשיכים לחגוג רק בגלל שרוב היום עבר בקודש) והיום השני היה מדאורייתא.

לאחר החורבן, בעקבות תקנתו של רבן יוחנן בן זכאי שיהיה אפשר לקבל את העדים כל היום כולו, במקרה בו הגיעו העדים לאחר מנחה חוגגים את היום הראשון מדאורייתא (שהרי מדובר ממש בראש השנה). את היום השני לעומת זאת יקיימו רק מדרבנן, כזכר לזמן המקדש שנהגו את ראש השנה יומיים.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים כיצד לפסוק:

א. **רבינו אפרים** (מובא בר"ן שם ד"ה וכתב) ו**בעל המאור** (שם) טענו, שגם רבא שסבר בזמן הגמרא שיש לעשות יומיים ראש השנה, בזמן הזה שקובעים על פי לוח השנה במדויק - יודה שיש לנהוג רק יום אחד. עוד הוסיף בעל המאור, שכך גם היה המנהג הפשוט בארץ ישראל, ורק לאחרונה הגיעו חכמי פרובינציאה והנהיגו לעשות יומיים, ובלשונו:

"לא נאמרו דברי רבא אלא בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה, אבל בדורות הללו שהותקן סדר העיבור הרי חזרה כל ארץ

ישראל אין להם ספק בקדושת היום ואין חייבין לשמור כי אם יום אחד, וכן נהגו לעשות כל הדורות שהיו לפנינו עד עתה חדשים מקרוב באו לשם מחכמי פרובינציה והנהיגום לעשות שני ימים טובים בראש השנה על פי הלכות הרי"ף."

ב. הרי"ף (ג' ע"א בדה"ר) **והרמב"ן** (מלחמות שם) חלקו וטענו, שגם בזמן הזה יש לנהוג יומיים ראש השנה. הם טענו, שגם אם בזמן הזה מקדשים על פי לוח השנה, זאת לא סיבה מספיק טובה שתגרום לבטל את התקנה שיש לנהוג יומיים. ולראייה, שגם בחוץ לארץ בזמן הזה נוהגים את כל הימים טובים לחגוג יומיים למרות שיש לוחות שנה, גזירה שמא יחזרו למצב בו אין לוחות.

הרמב"ן אמנם הסכים לדברי בעל המאור שנהגו לעשות בארץ ישראל רק יום אחד של ראש השנה (וכפי שעולה גם מדברי רב האי גאון ורבינו חננאל), אלא שסבר שדבר זה נגרם בעקבות הגלות, הבלבולים והעובדה שבארץ ישראל אין הרבה תלמידי חכמים. משום כך טוב שחכמי פרובינציה החזירו את ההלכה לכפי שצריכה להיות - יומיים ראש השנה.

ברכת שהחיינו

להלכה נפסק **בשולחן ערוך** (או"ח תרא, ב) שראש השנה נחגג יומיים בארץ ישראל כדעת הרי"ף והרמב"ן, וכן נוהגים בזמן הזה. ביום הראשון של ראש השנה אין מחלוקת שיש לברך שהחיינו, נחלקו הראשונים האם צריך לברך שהחיינו גם ביום השני, ומחלוקתם תלויה בשאלה האם לראות את שני הימים כיום אחד ארוך, או כשני ימים נפרדים:

א. **רש"י** (מובא ברא"ש ג, יד) סבר, שמכיוון היום הראשון מדאורייתא וכציווי התורה, והשני רק מדרבנן כתקנה זכר למקדש, לא מסתבר לומר שמדובר ביום אחד ארוך. משום כך פסק שיש לומר שהחיינו גם ביום השני של ראש השנה, וכן פסקו **הרשב"ם** (שם) ו**רבינו שמחה** (הגהות מיימוניות ג, י), ובלשון הרא"ש:

"ולעניין זמן בליל שני, כתב רש"י בתשובה רבותינו אמרו שאין אומרים אלא ביום ראשון לפי שהן קדושה אחת וכיומא אריכתא דמי, מה שאין כן בשני ימים טובים של גלויות, אבל אני אומר שצריך לומר בו זמן וכן נוהגין במקומנו ובכל המקומות שעברתי, ואין חילוק בין יום טוב של ראש השנה לשאר ימים טובים של גלויות, וכן הלכה."

ב. הרא"ש (שם) הביא דעה נוספת בשם **הגאונים ורבי יצחק בן יהודה** שאין לברך שהחיינו ביום השני של ראש השנה. בטעם הדבר נימקו, שמכיוון שכפי שראינו קבעו שיש לחגוג את ראש השנה יומיים בכל עניין - מוכח שלמעשה מדובר 'ביומא אריכתא', דהיינו יום אחד ארוך. ממילא אין טעם לברך שהחיינו ביום השני, שהרי כבר בירכו ביום הראשון.

ברכה על פרי חדש

להלכה כתב **הרא"ש** (שם) שמצד אחד ראוי לחוש לדעת הגאונים ולא לברך רק על היום שהחיינו, אלא לקחת פרי או בגד חדש ולברך עליהם. עם זאת מצד שני, גם במקרה בו אין פרי חדש יש לברך שהחיינו, מכיוון שהעיקר להלכה כדעת רש"י, וכן פסק **השולחן ערוך** (תר, ב).

יוצא שלמעשה כדי לפתור את הבעיה ולצאת ידי חובת כל השיטות, מברכים על הפרי החדש שהחיינו ומתכוונים גם לברכת היום, אך פתרון זה יוצר בעיה חדשה. את ברכת שהחיינו אומרים כבר בקידוש, ואילו את הפרי אוכלים רק במהלך הסעודה, ונמצא שיש הפסק גדול בין אכילת הפרי לברכה! ביישוב הבעיה נתנו האחרונים מספר אפשרויות:

א. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, כ) כתב ליישב, שהסיבה שבדרך כלל אין להפסיק בין הברכה לאכילה היא, שהיסח הדעת גורם להפסק ביניהם. אולם, כיוון שבמקרה זה מעיקר הדין היה מספיק לברך על היום בקידוש וכדעת רש"י, נמצא שהברכה שייכת גם לקידוש, ומשום כך הוא לא מהווה הפסק בין הברכה לאכילת הפרי, ובלשון **הרב עובדיה** (חזון עובדיה שופר עמ' קסד):

"והמנהג פה בעיר הקודש ירושלים כדברי מרן השולחן ערוך, ומחלקים לקהל חתיכות גדולות מהאחרונים בליל שני של ראש השנה כדי לברך בקידוש ברכת שהחיינו. וטוב להסביר להמון העם, שברכת שהחיינו שאומרים בקידוש בלילה השני של ראש השנה, עיקר הברכה היא על היום הקדוש, ואגב הוא פוטר את הפרי החדש, שבזה אין שום חשש הפסק."

ב. **האבני נזר** (או"ח תנ, ו) צעד בכיוון מעט שונה וכתב, שרק אמירה של רשות גמורה נחשבת הפסק בין הברכה לבין האכילה, אבל במקרה מעין זה שנהגו לברך גם שהחיינו בקידוש, ומפסיקים רק בברכות - אין האמירה נחשבת הפסק.

נפקא מינה

ייתכן שהיישובים השונים משליכים על השאלה מתי יש לאכול את הפרי החדש:

א. לפי דעת **הגרש"ז אויערבך**, יש לאכול את הפרי לפני נטילת ידיים, כיוון שרק הקידוש (שגם בו מעיקר הדין צריך לומר את ברכת שהחיינו) לא מהווה הפסק, אבל שאר הדברים מהווים הפסק - ואכן כך מובא שנהג בפועל (דרשו סי' תר). ב. לעומת זאת לפי **האבני נזר**, ניתן לאכול את הפרי לאחר נטילת ידיים וברכת המוציא כיוון שברכות אינן מהוות הפסק, וכן מובא שנהג **הרב אלישיב** (שם).

עוד יש להוסיף, שיתכן ויש פתרון המועיל לצאת ידי חובת כל השיטות. למרות שבזמן הזה פסק **הרא"ש** (עירובין ג, י) ובעקבותיו **השולחן והרמ"א** (רכה, ג) נוהגים לברך על פרי חדש רק באכילתו, מעיקר הדין ניתן לברך כבר בשעת ראיית הפרי. משום כך, אם יניחו את הפרי על השולחן לפני הקידוש ויראו אותו בשעת הקידוש, נטילת ידיים וברכת המוציא לא מהווים הפסק, כיוון שמעיקר הדין יצאו בברכת שהחיינו כבר בשעת הראייה בזמן הקידוש¹.

חג שמח! קח לקרא בשולחן החג, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...²

¹ לסיום יש להעיר על מנהגם של הספרדים. מצד אחד, ביום טוב שני של ראש השנה הם לא מברכים על השופר, בגלל ששני הימים נחשבים קדושה אחת, אך מצד שני מברכים שהחיינו בקידוש של יום טוב שני. **הריטב"א** (ראש השנה לד ע"א) עמד על קושיה זו וכתב, שבשביל לצאת ידי חובת המצווה מספיק ברכה פעם אחת, לעומת זאת שהחיינו יש לברך כי כל יום עומד לעצמו.

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com